

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDEKİ BASİT FİLLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ BASİT FİLLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

*Tuna BEŞEN DELİCE**

ÖZET

Türk lehçelerinin tasnifi, öğretimi ve dilbilgisel denklüklerinin oluşturulmasında fiillerin -özellikle, nedensiz fiil adlandırması olması hasebiyle basit fiillerin- büyük bir önemi vardır. Bu çalışmada, bu önem doğrultusunda Türkmen Türkçesinde kullanılan ve Türkmen Türkçesinin en kapsamlı sözlüğüne girmiş olan basit fiiller, Türkiye Türkçesindeki basit fiillerle ses ve anlam açısından karşılaştırılmıştır.

Türkmen Türkçesinde tespit edilen basit fiiller, fiili oluşturan ünlü ve ünsüz sesler ile ünlü seslerin uzunluk değeri göz önüne alınarak tasnif edilmiştir. Bu şekilde sınıflandırılmış olan Türkmençe fiiller, standart Türkiye Türkçesi ve ağızlardaki kullanımlarıyla tablolar halinde verilmiştir. Türkiye Türkçesinde ses değişiklikleriyle kullanılan basit fiiller de ses değişimleri esas alınarak tasnif edilmiştir.

Basit fiillerin tamamının hem Türkmen hem de Türkiye Türkçelerindeki anlamları da tablolarda yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, basit fiil, fiil, anlam bilgisi, ses bilgisi.

A COMPARISON BETWEEN THE SIMPLE VERBS IN TURKEY'S TURKISH AND TURKOMAN'S TURKISH

ABSTRACT

In the classification, teaching and formation of Turkish dialects, the verbs, particularly simple ones have

* Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri tunabesen@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

great importance due to that they are causeless verb naming. In this study, it has been made a comparison in terms of sound and meaning between the simple verbs both used in Turkey's Turkish and Turkoman's Turkish and also took part in the most extensive dictionaries of these dialects.

The simple verbs fixed in Turkoman's Turkish have been classified by keeping in mind vowels, consonants and duration of vowels. Turkoman verbs classified in this way have been given as tables of content with their uses in standart Turkey's Turkish and local languages. The simple verbs used with phonetic changes in Turkey's Turkish have been also classified focusing on these changes.

Meanings of all the simple verbs in both Turkoman's Turkish and Turkey's Turkish also have a place in the tables of content.

Key Words: Turkey's Turkish, Turkoman's Turkish, simple verb, verb, semantics, fonetics.

Giriş

Türk lehçelerinin tasnifinde basit fiil şekilleri, önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada da Türkmen Türkçesinde kullanılan basit fiillerin Türkiye Türkçesindeki basit fiillerle karşılaştırması yapılarak söz varlığındaki basit fiil şekillerinin hem ses bilgisel hem de anlamsal farklarının¹ tespiti amaçlanmıştır.

Oğuz grubu lehçelerinden Türkmen Türkçesi, sahip olduğu ses ve şekil bilgisel farklılıklar nedeniyle hem kendi lehçe grubunda hem de diğer lehçeler arasında özel bir yere sahiptir. Bu özel yere sahip olmasının başlıca nedenleri de şöyle sıralanabilir:

Ana Türkçenin ilk hecedeki birincil uzun ünlülerini en iyi korumuş olan lehçe Türkmen Türkçesidir².

Yine Eski Türkçedeki birçok ses ve şeklin Türkmen Türkçesinde halen kullanıldığı görülmektedir. Mesela Oğuz grubu lehçelerinde kullanılan *ol-* fiili, Türkmen Türkçesinde *bol-*; *ver-* ve *var-* fiilleri *ber-* ve *bar-* şeklindedir ve Türkmen Türkçesi, *ñ* sesini edebî dilde kullanan tek Oğuz lehçesidir.

Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde *ben* şeklinde olan birinci teklik şahıs zamiri bu lehçede *men* şeklindedir.

¹ Her iki lehçedeki fiiller, temel anlamları göz önüne alınarak karşılaştırılmıştır; yalnız, Türkmen Türkçesindeki temel anlam, Türkiye Türkçesindeki temel anlamla eşleşmediği durumlarda yan anlamlara değinilmiştir.

² Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yay., Ankara 1995, s. 64.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkmen Türkçesinde ikinci heceden sonra dar-yuvarlak ünlülerin getirilmemesi yönündeki yazım kuralı nedeniyle bu lehçede düzlük-yuvarlaklık uyumu düzensizdir; ancak, konuşma dilinde, sözcüğün ilk hecesindeki ünlüye göre diğer ünlüler seslendirilebilmektedir: *bolupdur* /*bolupdur*/, *bozlamak* /*bozломok*/, *bölek* /*bölök*/, *bugday* /*bugdoy*/ gibi³.

Söyleyişteki bu yuvarlaklaştırma temayülü, Türkmen Türkçesinin Çağatay Türkçesi etkisinde kalmış olmasının sonucudur. Türkmen Türkçesindeki Oğuz grubu lehçelerinde görülmeyen birçok ses bilgisel ve şekil bilgisel özelliğe Kuzey ve Doğu lehçelerinde rastlanmaktadır. Uzun yıllar Çağatay Türkçesi edebî geleneği etkisinde kaldığı⁴ ve yazı dili 18. yüzyılda oluşmaya başladığı için Türkmen Türkçesine Oğuz grubu ile Kuzey ve Doğu Türk lehçeleri arasında “geçiş lehçesidir” demek yanlış olmaz.

Bu çalışmayla basit fiiller üzerinden elde edilen veriler, kendi lehçe grubu içinde bile böyle çok sayıda farkla ayrılan Türkmen Türkçesinin yine kendi lehçe grubundan olan Türkiye Türkçesiyle basit fiiller açısından benzer ve farklı özelliklerini ortaya koymak ve yukarıda aktarılan derin farklılıkların değişimin normalden çok daha az olması beklenen basit fiiller üzerinde ne düzeyde olduğunu göstermek için kullanılacaktır.

Türkmen Türkçesindeki basit fiillerin tespiti için lehçenin en kapsamlı sözlüğü olan *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*⁵ taranmış ve bulunan tek heceli basit fiiller, içerdiği seslere göre sınıflandırılmıştır. Eldeki fiiller, Türk Dil Kurumu’nun hazırladığı Türkçe Büyük Sözlük’teki⁶ karşılıkları –Türkiye Türkçesi ağızlarındaki şekiller de dahil olmak üzere- taranarak birtakım sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Türkmen Türkçesindeki basit fiillerin öncelikle standart Türkiye Türkçesinde kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmiş, terkindeki seslere göre fiiller, aynı seslerle, uzun ünlüye karşılık kısa ünlülü şekilde ve bazı ses değişimleriyle kullanılmasına göre sınıflandırılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmayan, ancak ağızlarda kullanımına rastlanmış olan Türkmençe fiiller de ayrıca ele alınmıştır.

Çalışmada Türkmen Türkçesindeki basit fiillerin -özellikle şekil olarak- Türkiye Türkçesinin yazı dilinde veya ağızlarındaki varlığının tespiti amaçlanmışsa da bu fiil şekillerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla olan kelime eş değerliğinin⁷ tespitine de gerek görülmüştür ve fiiller anlam

³ T. Täçmiradov, M. Çarıyev, *Türkmen Edebi Diliniñ Orfoepiyası ve Gısgaça Orfoepik Sözlük*, İlim Neşiryatı, Aşkabat, 1967, s. 28-29.

⁴ Ayşe İlker, “Türkmen Türkçesinde Köken Olarak Kendini Gizleyen Kelimeler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Bahar-2001, s. 271.

⁵ M. Hamzayev vd., *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*, T.I.A. Dil Bilim İnstitutu, Aşkabat 1962.

⁶ Türk Dil Kurumu, <http://tdktrim.gov.tr/bts/>, (ET: 10.05.2010).

⁷ Mustafa Uğurlu, “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”, *Bilgi*, S. 24, Bahar-2004, s. 21-25.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

değerleriyle birlikte ele alınmıştır. Burada basit fiiller, Türkmen Türkçesinde ve Türkiye Türkçesindeki temel anlamlarıyla yer almış, sadece bir lehçedeki temel anlam dışında yan anlam değerinde olduğu durumlarda ayrıca yan anlamlara değinilmiştir. İnceleme kısmında sadece anlamlar verilerek geçilmiş, iki lehçe arasındaki anlam değişimleri çalışmanın sonuç bölümünde değerlendirilmiştir. Bu bölümde de sadece anlam farklılığı görülen fiiller ele alınmıştır. Böylece Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarımlarda sıkça karşılaşılan ‘yalancı eş değerlik’⁸ meselesine basit fiillerdeki anlam farklarının tespitiyle ışık tutmak istenmiştir.

Türkmen Diliniñ Sözlügi’nde yapılan tarama sonucu 6868 (± 10) madde başı fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerden 288 tanesinin basit fiil olduğu görülmüştür. Bu rakam da tüm fiiller içinde basit fiillerin % 4.18’lik bir yer tuttuğunu göstermektedir. Teşekkülündeki seslere göre bu fiillerin *ünlü + ünsüz*, *ünlü + ünlü + ünsüz*⁹, *ünlü + ünsüz + ünsüz* ve *ünlü + ünlü + ünsüz + ünsüz* yapısında olduğu tespit edilmiştir.

İnceleme

Tek bir ünlü sestem ibaret fiil şekli olarak *er-* fiilindeki *r* sesinin sızıcılaşıp düşmesi sonucu ortaya çıkmış olan *e-* ek-fiili görülmektedir. Bu fiile de yalnız, ismin duyulan geçmiş zaman çekimini ve rivayet birleşik zaman çekimini yapmaya yarayan *eken* yapısında (*mugallım eken* “öğretmenmiş”, *gelyär eken* “geliyormuş”) rastlanmaktadır; bu fiilin bağımsız kullanımı yoktur. Oğuz grubu lehçelerinde *i-* olarak kullanılan bu fiil, yalnız Türkmen Türkçesinde *e-* yapısındadır. Türkmen Türkçesi, bu kullanımla kendi lehçe gurubundan ayrılırken Kıpçak ve Karluk grubundaki lehçelerle benzeşmektedir.

Türkmen Türkçesinde *ünlü + ünlü* yapısında basit fiil bulunmadığı tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesinde bu yapıdaki *de-* ve *ye-* fiillerinin Türkmen Türkçesinde *diy-* ve *iy-* şeklinde olduğu görülmektedir. Eski şeklinin *té: (dé:)*¹⁰ olduğu görülen *diy-* fiilinin Türkmen Türkçesindeki uzun *ı* ve *i* seslerinin söyleyişte *ıy* ve *iy* şeklinde telaffuz edildiği¹¹ göz önüne alınacak olursa nasıl ortaya çıktığı anlaşılmış olacaktır. Nasıl ki, uzun *ü* sesi yazıya diftonglaşmış *üy* şeklinde (*güyz* “güz”, *güyç* “güç”) aktarılmışsa *té:/dé:-> di:-> diy-* şeklinde bir gelişmeden de bahsetmek mümkündür. Bu

⁸ Mehmet Kara, “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel sorunlar”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, V. 4/4, Summer-2009, s. 1062-1063.

⁹ Ünlü+ünlü ve ünlü+ünlü+ünlü yapısındaki basit fiiller incelenirken teşekkülünde uzun ünlü bulunduran yapılar ayrıca değerlendirilmiştir.

¹⁰ Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford at the Clarendon Press, London 1972, s. 433.

¹¹ Mehmet Kara, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 16.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

lehedeki *iy-* fiilinin ise eski *yé:-*¹² şekllinden *yé:> yi:> yiy-> iy-* şeklinde bir gelişim sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

Ünlü + Ünsüz Yapısındaki Basit Fiiller

Türkmen Türkçesinde *ünlü + ünsüz* ve *uzun ünlü + ünsüz* yapısında 53 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin 20'sinin standart Türkiye Türkçesinde aynı şekilde, 8'i Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü ve 4'ünün bazı ses değişikliğiyle kullanıldığı görülmektedir. Bu yapıdaki 16 basit fiile ise Türkiye Türkçesi ağzlarında rastlanmaktadır. 5 fiilin kullanımına ise rastlanmamıştır.

Standart Türkmen ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde bulunan ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>aç-:</i>	Açmak	<i>aç-:</i>	bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek
<i>ak-:</i>	Akmak	<i>ak-:</i>	sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere gitmek
<i>al-:</i>	Almak	<i>al-:</i>	bir şeyi elle veya bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak
<i>as-:</i>	asmak, idam etmek	<i>as-:</i>	bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştip sarkıtmak
<i>at-:</i>	atmak, fırlatmak, ateş etmek	<i>at-:</i>	bir cismi bir yöne doğru fırlatmak
<i>eg-¹³:</i>	Eğmek	<i>eğ-:</i>	düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek
<i>ek-:</i>	Eklemek	<i>ek-:</i>	bir bitkiyi üretmek için toprağa tohum atmak
<i>em-:</i>	Emmek	<i>em-:</i>	somurmak, soğurmak
<i>et-:</i>	Etmek	<i>et-:</i>	bir işi yapmak
<i>ez-:</i>	sulamak, ıslamak, suya yatırmak	<i>ez-:</i>	üstüne basarak veya bir şeyin arasında sıkıştırarak yassılaştırmak, biçimini değiştirmek
<i>iç-:</i>	İçmek	<i>iç-:</i>	bir sıvıyı ağza alıp yutmak
<i>ov-:</i>	Ovmak	<i>ov-:</i>	bir şeyin üzerine bastırarak el gezdirmek
<i>öl-:</i>	Ölmek	<i>öl-:</i>	yaşamaz olmak, can vermek

¹² Gerard Clauson, *age.*, s. 869.

¹³ Türkmen Türkçesinde *ğ* sesi yazıda gösterilmemektedir. Sözcük başında ve *k*, *t* seslerinden sonra bulunmadığı sürece, yazıda *g* olarak gösterilen sesler, *ğ* okunmaktadır. Bu çalışmada da yazı dili esas alınarak yalnız *g* sesi kullanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

<i>öp-</i> :	Öpmek	<i>öp-</i> :	sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını br şeye veya birine değdirmek
<i>öt-</i> :	geçip gitmek; zaman için geçmek; öne geçmek	<i>öt-</i> :	kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak
<i>öv-</i> :	Övmek	<i>öv-</i> :	birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek
<i>uç-</i> :	Uçmak	<i>uç-</i> :	kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak
<i>ut-</i> :	Yenmek	<i>ut-</i> :	Yenmek
<i>uy-</i> :	birine boyun eğmek	<i>uy-</i> :	ölçüleri birbirini tutmak; bir insana, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak
<i>üz-</i> :	bir şeyi yolmak, parçalamak; borcunu ödemek, hesabını kapamak	<i>üz-</i> :	üzüntü vermek; bir şeyi gerip çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak

Türkiye Türkçesinde kısa ünlü şekli görülen uzun ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

Burada yer alan *ünlü + ünsüz* yapısındaki fiillerde Türkmen Türkçesindeki ünlü uzunluklarının herhangi bir anlam değişikliğine yol açmadığı görülmektedir.

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>a:g-</i> :	dolup taşıp dökülmek	<i>ağ-</i> :	sarmak, aşağıya inmek; bir yana eğilmek, meyletmek
<i>a:ş-</i> :	aşmak, geçmek	<i>aş-</i> :	yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek
<i>a:z-</i> :	yoldan çıkmak, ahlaki bozulmak	<i>az-</i> :	taşkınlıkta ileri gitmek; deniz, ırmak vb. taşmak; cinsel duyguları artmak
<i>i:l-</i> :	asılıp kalmak, dolaşıp kalmak; değmek, yapışmak	<i>il-</i> :	hafif bir düğüm yaparak bağlamak; ağz. değmek, dokunmak
<i>i:n-</i> :	inmek	<i>in-</i> :	yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek
<i>i:t-</i> :	bir şeyi çekip peşinden sürüklemek, itmek	<i>it-</i> :	bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek
<i>o:y-</i> :	oymak	<i>oy-</i> :	keskin, sivri uçlu bir cisimle

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

<i>ör-</i> :	örmek, ot için büyümek, yeşermek, saç çıkmak, vücutta türlü kabarcıklar oluşmak; birlikte uykudan uyanmak	<i>ör-</i> :	bir şeyi yontarak veya delerek çukur oluşturmak iplik, yün, tel vb.ni birbirine dolayarak işlemek veya tezgahda dokumak
--------------	---	--------------	--

Bazı ses farklılıklarıyla standart Türkiye Türkçesinde görülen ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

e~i

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>eñ-</i> :	inmek	<i>in-</i> :	yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek

Ø~v-

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>ur-</i> :	vurmak	<i>vur-</i> :	elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak

Ø~y-

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>iy-</i> :	yemek	<i>ye-</i> :	ağızda çiğneyerek yutmak

-ñ~-n

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>eñ-</i> :	inmek	<i>in-</i> :	yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek
<i>oñ-</i> :	yaşamak, gün geçirmek, yetinmek	<i>on-</i> :	daha iyi bir duruma girmek, salah bulmak

Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı tespit edilen ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>ır-</i> :	inandırmak, razı etmek	<i>ır-</i> :	uzaklaştırmak, sallamak, yormak
<i>ıs-</i> :	hareket etmeye, kımıldamaya gücü yetmek	<i>ıs-</i> :	kısmak, sıkmak, kıvırmak, büzmek, toprak sertleşmek, ağzını sım sıkı kapamak
<i>op-</i> :	sel basması sebebiyle toprak içine çökmek	<i>op-</i> :	yeraltı suları, ya da deprem nedeniyle toprak çökmek
<i>or-</i> :	ekin biçmek	<i>or-</i> :	Örmek
<i>os-</i> :	öyledir diye düşünmek, öyle	<i>os-</i> :	karşılaştırmak, sanmak,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

	tahmin etmek		saymak, bıkmak
<i>oz-</i> :	öne geçmek, yarış için birinci sıraya geçmek	<i>oz-</i> :	büyüme, yükselmek, büyük adam olmak, öne geçmek yarışı kazanmak
<i>öç-</i> :	sönmek	<i>öç-</i> :	Sönmek
<i>ös-</i> :	yetişmek	<i>ös-</i> :	büyüme, boyu uzamak, yükselmek
<i>öy-</i> :	hamur bezesi yapmak	<i>öy-</i> :	sakız vb. maddeleri özleştirmek; iki ya da daha çok şeyleri ezerek, yoğurarak iyice birbirine karıştırmak
<i>ün-</i> :	yığılı bir şeyin içini oymak	<i>ün-</i> :	Yenmek
<i>üt-</i> :	yenmek	<i>üt-</i> :	bir şeyi, tüylerini yakmak için alevden geçirmek; yenmek

Türkiye Türkçesi ağızlarında uzun ünlü + ünsüz yapısına karşılık kullanılan basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>a:r-</i> :	yorulmak	<i>ar-</i> :	ağrımak, ağarmak
<i>ā:v-</i> :	acele etmek	<i>iv-</i> :	acele etmek
<i>ı:k-</i> :	uçmak, dalgalanmak	<i>ık-</i> :	deve çökmek
<i>i:r-</i> :	bıkmak, usanmak, yorulmak	<i>ir-</i> :	Ermek
<i>ō:n-</i> :	bitmek, yetişmek, ortaya çıkma, nesil yetişmek	<i>ōn-</i> :	beklemek, gözetlemek, saklanmak

Türkiye Türkçesinde kullanılmayan ünlü + ünsüz ve uzun ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>Trkm.</i>	Anlam
<i>a:ñ-</i> :	anlamak, bilmek hissetmek	<i>ā:t-</i> :	adım atmak
<i>ep-</i> :	bir şeyi bükme	<i>iñ-</i> :	inanmak, kanmak
<i>i:ş-</i> :	yün eğirip iplik yapmak		

Ünsüz + Ünlü + Ünsüz Yapısındaki Basit Fiiller

Türkmen Türkçesinde *ünsüz + ünlü + ünsüz* yapısında 198 fiil tespit edilmiştir. Bu yapıdaki fiiller, basit fiiller arasındaki sayıca en kalabalık grubu oluşturmaktadır.

Bu basit fiillerin bir kısmı, aslî uzun ünlülerin söyleyişten yazıya geçirilmesi sonucu oluşmuştur: *diy-*, *süy-*, *yuv-* gibi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

Ünsüz + ünlü + ünsüz yapısındaki fiillerin 92'si standart Türkiye Türkçesinde aynı şekilde (5 fiil, kısa ünlü olmak üzere) kullanılmaktadır. Bu fiillerin geneli Türkiye Türkçesindekiyle aynı anlamda kullanılırken bir kısmı ya tamamen farklı anlamda ya Türkiye Türkçesindeki karşılığının yan anlamlarında ya da ağızlardaki anlamıyla kullanılmaktadır.

Bu yapıdaki fiillerin 51'i Türkiye Türkçesinde aynı ya da farklı anlamda bazı ses değişimleriyle kullanılmaktadır.

Yine bu fiillerin 33'ünün Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı ya da farklı anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. *Ünsüz + ünlü + ünsüz* yapısındaki basit fiillerin 22'sine ise ne standart Türkiye Türkçesinde ne de ağızlarda rastlanmıştır.

Standart Türkmen ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde bulunan ünsüz + ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>bez-</i>	bezmek	<i>bez-</i>	bezgin duruma gelmek, bezginlik getirmek, bıkıp usanmak
<i>bak-</i>	bakmak	<i>bak-</i>	bakışı bir şey üzerine çevirmek
<i>bas-</i>	basmak	<i>bas-</i>	vücudun ağırlığını verecek biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak; baskın yapmak
<i>bat-</i>	batmak	<i>bat-</i>	bir sıvının üstündeyken içine gömülmek
<i>biç-</i>	biçmek, kıyafet dikmek için kumaş kesmek; iğdiş etmek	<i>biç-</i>	belli bir biçim vererek kesmek; dikilecek kumaşı belli bir ölçüye ve modele uygun olarak makasla kesmek
<i>bil-</i>	bilmek	<i>bil-</i>	bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak
<i>bit-</i>	bitmek, tamamlanmak, ot için yetişmek	<i>bit-</i>	Tükenmek
<i>bog-</i>	desteleyip bağlamak, boğmak	<i>boğ-</i>	bir canlıyı, soluk almasına engel olarak öldürmek; el, ip vb. ile bir şeyi çepeçevre sıklamak
<i>boz-</i>	yıkmak, bozmak, birini yoldan çıkarmak	<i>boz-</i>	bir şeyi kendisinden beklenen işi yapamayacak duruma getirmek; bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

<i>bur-</i> : burmak, çimdiklemek	<i>bur-</i> : bir şeyi iki ucundan tutup ekseni çevresinde çevirerek bükmek
<i>bük-</i> : bükmek	<i>bük-</i> : sertçe çevirmek, kıvrırmak; eğmek
<i>büz-</i> : büzmek	<i>büz-</i> : buruşturarak, sıkıştırarak veya kıvrım yaparak bir şeyin alanını ve hacmini küçültmek
<i>çak-</i> : böcek vb. için sokmak	<i>çak-</i> : vurarak sokup yerleştirmek; çivi ile tutturmak.
<i>çal-</i> : bilemek, enstrüman çalmak, sürmek	<i>çal-</i> : başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek; bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak; üzerine sürmek
<i>çap-</i> : koşmak; keskin bir aletle parça parça bölmek	<i>çap-</i> : esk. Koşturmak
<i>çat-</i> : yırtılan ya da sökülen yeri dikmek; iplerin uçlarını bağlamak	<i>çat-</i> : odun, değnek, kılıç, tüfek vb. uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden birbirine çaprazlama dayayarak durdurmak; başa yemeni, çatki, yazma vb.ni bağlamak
<i>çek-</i> : çekmek, taşımak, tartmak	<i>çek-</i> : bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek; tartıda ağırlığı olmak
<i>çık-</i> : çıkmak, bir yerden ayrılmak	<i>çık-</i> : içeriden dışarıya varmak, gitmek
<i>çit-</i> : düğümleyerek dokumak	<i>çit-</i> : bir araya getirmek, birleştirmek; kumaştaki deliği öreerek kapamak
<i>çök-</i> : sel yüzünden altı göçmek, dizinin üstüne çökmek	<i>çök-</i> : bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak
<i>çöz-</i> : çözmek	<i>çöz-</i> : düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak.
<i>değ-</i> : değmek, çarpmak, isabet etmek, belli bir kıymeti olmak, incitmek	<i>değ-</i> : dokunmak, temas etmek
<i>deş-</i> : delmek	<i>deş-</i> : oymak, delmek, yara açmak, karıştırmak, kazmak
<i>dik-</i> : dikmek, bina yapmak	<i>dik-</i> : bir cisim dik olarak durdurmak; yapı kurmak,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

		inşa etmek
<i>dil-</i> :	dilmek	<i>dil-</i> : bir bütünü ince ve yassı parçalara ayırarak kesmek
<i>dog-</i> :	doğmak	<i>doğ-</i> : dünyaya gelmek; güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek
<i>doy-</i> :	doymak	<i>doy-</i> : isteği kalmayınca kadar yemek, açlığı kalmamak
<i>dök-</i> :	dökmek	<i>dök-</i> : sıvı veya tane durumunda olan şeyleri buldukları kaptan başka bir yere boşaltmak
<i>döv-</i> :	kırmak, parçalamak	<i>döv-</i> : tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak; ezmek
<i>dur-</i> :	durmak	<i>dur-</i> : hareketsiz durumda olmak.
<i>duy-</i> :	anlamak, hissetmek	<i>duy-</i> : bilgi almak, öğrenmek, haber almak; işitmek; hissetmek
<i>düş-</i> :	inmek	<i>düş-</i> : yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek
<i>düz-</i> :	dizmek, sıraya koymak	<i>düz-</i> : bir gereksinimi karşılamak amacıyla birçok şeyi birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirmek; düzene sokmak
<i>geç-</i> :	geçmek	<i>geç-</i> : bir yerden başka bir yere gitmek; bir yandan girip diğer yandan çıkmak
<i>gel-</i> :	gelmek	<i>gel-</i> : bir yere gitmek, ulaşmak, varmak
<i>ger-</i> :	germek	<i>ger-</i> : bir şeyin uçlarından veya kenarlarından çekerek gergin duruma getirmek
<i>gez-</i> :	gezmek	<i>gez-</i> : hava alma, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek, seyran etmek
<i>gir-</i> :	girmek	<i>gir-</i> : dışarıdan içeriye geçmek.
<i>git-</i> :	gitmek	<i>git-</i> : bir yere doğru yönelmek
<i>göç-</i> :	göçmek, tüfek için patlamak	<i>göç-</i> : yerleşmek amacıyla mahalle, köy, şehir veya ülke değiştirmek; çökmek; ölmek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

<i>göm-:</i>	gömmek, defnetmek	<i>göm-:</i>	yerin altına koyarak üstünü toprakla örtmek; defnetmek
<i>gör-:</i>	görmek	<i>gör-:</i>	göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak
<i>gül-:</i>	gülmek	<i>gül-:</i>	insan, hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurmak
<i>kak-:</i>	çakmak, kapı çalmak, silkelemek, vurup almak, çarpmak	<i>kak-:</i>	itmek, vurmak; vurarak dar bir yere sokmak
<i>kes-:</i>	kesmek	<i>kes-:</i>	bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, doğramak
<i>kıl-:</i>	kılmak, yapmak	<i>kıl-:</i>	etmek, yapmak
<i>kov-:</i>	kovmak	<i>kov-:</i>	savmak, defetmek
<i>saç-:</i>	saçmak, yaymak	<i>saç-:</i>	bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek
<i>sag-:</i>	sağmak	<i>sağ-:</i>	memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü akıtmak
<i>sal-:</i>	kurmak, bina yapmak	<i>sal-:</i>	bırakmak, koyuvermek
<i>sap-:</i>	ipi iğneye geçirmek	<i>sap-:</i>	yön değiştirmek
<i>sar-:</i>	ısmarlamak, emretmek	<i>sar-:</i>	çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak, çevrelemek
<i>sat-:</i>	satmak	<i>sat-:</i>	bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek
<i>say-:</i>	öyle düşünmek; çubukla yün, pamuk vb. şeyleri dövmek	<i>say-:</i>	bir şeyin kaç tane olduğunu anlamak için bunları birer birer elden veya gözden geçirmek, sayısını bulmak; herhangi bir şey, yerine koymak veya herhangi bir şey gözüyle bakmak, addetmek
<i>seç-:</i>	saçmak; seçip almak, seçmek	<i>seç-:</i>	seçmek, yeğlemek, fark, etmek, titiz davranmak
<i>sek-:</i>	bir yere ayak basmak, gitmek, görünmek, gelmek	<i>sek-:</i>	tek veya iki ayak üzerinde sıçramak
<i>ser-:</i>	kurutmak için yaymak, sermek	<i>ser-:</i>	kurutmak için asmak
<i>sığ-:</i>	sığmak	<i>sığ-:</i>	bir kaba, bir yere bütünüyle

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

<i>sık-</i> : sıkılmak, bir şeyi sıkıp suyunu çıkarmak	<i>sık-</i> : girebilmek veya içinden geçebilmek
<i>sız-</i> : su için yavaş yavaş süzülüp geçmek	<i>sız-</i> : çevresine sarılarak veya bir şey sararak çepeçevre basınç altına almak
<i>sok-</i> : bir şeyi bir yere sokmak, böcek için sokmak	<i>sok-</i> : içine veya arasına girmesini sağlamak; böcek sokmak
<i>sol-</i> : solmak, rengi kaçmak	<i>sol-</i> : rengini yitirmek, rengi uçmak
<i>soy-</i> : kabuğunu soymak, hayvan kesmek, mec. malları, paraları soymak	<i>soy-</i> : bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak
<i>sök-</i> : sökmek, bozmak	<i>sök-</i> : bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak
<i>sön-</i> : sönmek	<i>sön-</i> : yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak
<i>sus-</i> : kepe ile çekmek, almak	<i>sus-</i> : konuşmasını kesmek
<i>sür-</i> : sürmek	<i>sür-</i> : yönetip yürütmek, sevk etmek
<i>süs-</i> : tos vurmak	<i>süs-</i> : boynuzlu hayvan boynuzu ile vurmak, tos vurmak
<i>süz-</i> : suyunu süzmek, yavaşça içmek, göz süzmek	<i>süz-</i> : bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek
<i>tap-</i> : bulmak	<i>tap-</i> : ilah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek; ağz. Bulmak
<i>toz-</i> : evsiz barsız kalmak, mec. eskimek, yıpranmak	<i>toz-</i> : tozlamak; ağz. Eskimek
<i>tut-</i> : bir şeyi elinde tutmak	<i>tut-</i> : elde bulundurmak, ele almak
<i>yağ-</i> : yağmur, kar için yağmak	<i>yağ-</i> : yağmur, kar, dolu gökten düşmek
<i>yak-</i> : yakmak, ateşe vermek; su vermek, su içirmek	<i>yak-</i> : kına, yakı vb.ni koymak, sürmek; yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak
<i>yan-</i> : yanmak, tutuşmak	<i>yan-</i> : birleşiminde karbon bulunan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

		maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak	
yap-:	bir şeyin üstünü kapamak, bağlamak	yap-:	ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek
yar-:	vurup kesip parçalamak; patlatıp kül ufam etmek; dişlemek	yar-:	uzunlamasına bölüp ayırmak
yat-:	yatmak; uyumak; bitmek, kesilmek; kurumak; hasta olmak	yat-:	bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak
yay-	hamur açmak; genişçe yaymak, sermek	yay-	bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek
yaz-:	yazmak	yaz-:	söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak
yet-:	önde gidene yetişmek, bir yere varmak, ulaşmak, yetmek, yaşı vakti, süresi belli seviyeye gelmek	yet-:	bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak; ağz olgunlaşmak
yığ-:	ürün toplamak, yığmak	yığ-:	bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak
yık-:	güreşte vs. yıkmak, yenmek, devirmek, düşürmek	yık-:	kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak; ağz. güreşte, oyunda yenmek
yit-:	yitmek, kaybolmak	yit-:	yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak
yol-:	koparmak, çekmek, yolmak, kesmek, ütme	yol-:	bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak
yor-:	rüya yorumlamak, öyle hesap etmek; birini yormak	yor-:	yorgun duruma getirmek; bir anlam vermek, yorumlamak
yum-:	yummak, kapamak	yum-:	kıсарak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek
yüz-:	yüzmek; hayvanın derisini soymak.	yüz-:	kol, bacak, yüzgeç vb. organların özel hareketleriyle su yüzeyinde veya su içinde ilerlemek; derisini çıkarmak, derisini soymak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkiye Türkçesinde kısa ünlü şekli bulunan ünsüz + uzun ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>bö:l-:</i>	bölmek	<i>böl-:</i>	bir bütünü iki veya daha çok parçaya ayırmak, taksim etmek
<i>co:ş-:</i>	coşmak	<i>coş-:</i>	duygu ve düşünceleri güçlü bir tepki ile dışarı vurmak, galeyana getirmek; doğa olaylarından herhangi biri birdenbire çoğalıp hızlanmak
<i>do:l-:</i>	dolmak	<i>dol-:</i>	dolu duruma gelmek.
<i>dö:n-:</i>	dönmek	<i>dön-:</i>	kendi ekseninde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek
<i>ya:y-:</i>	yayıp yaymak	<i>yay-:</i>	bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek; ağız. yayığı çalkalamak

Bazı ses değişiklikleriyle standart Türkiye Türkçesinde kullanılan ünsüz + ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

e~i

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>gey-:</i>	giymek	<i>giy-:</i>	örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek

ı~i

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>çiz-:</i>	çizmek	<i>çiz-:</i>	çizgi çekmek
<i>din-:</i>	kurtulmak, bitirmek, dinmek, durmak, rahatlamak	<i>din-:</i>	sona ermek, bitmek, durmak

i: (iy)~e

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>diy-:</i>	demek	<i>de-:</i>	söylemek, söz söylemek

o~a

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>sov-:</i>	harcamak	<i>sav-:</i>	istenmeyen birini yanından uzaklaştırmak; ağız. sona ermek, bitmek

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

ö~e			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
söy-:	sevmek	sev-:	sevgi ve bağlılık duymak
ü~i			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
mün-:	binmek	bin-:	yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak
b~Ø-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
bol-:	olmak	ol-:	meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak
b~p-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
biş-:	pişmek	piş-:	ateşte, fırında, kaynar suda veya yağda ısı etkisiyle yenilebilir duruma gelmek
bus-:	pusmak, gizlenmek	pus-:	Sinmek
b~v-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
bar-:	varmak, gitmek	var-:	erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak
ber-:	vermek	ver-:	üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek
ç~ş-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
çiş-:	şişmek	şiş-:	içi hava veya gazlarla dolarak gerilmek
d~t-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
dak-:	dikip sağlamlaştırmak, yük yüklemek, takmak	tak-:	bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştiirmek, geçirmek
dañ-:	takmak, eklemek, bağlamak	tak-:	bir şeyi başka bir yere uygun bir biçimde tutturmak, iliştiirmek, geçirmek

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

<i>dep-</i> : çifte atmak, tekmelemek, geri tepmek	<i>tep-</i> : hayvan, ayağıyla vurmak
<i>dık-</i> : tıkmak, tepmek	<i>tuk-</i> : iterek, zorla, aceleyle sokmak

ğ--k-

Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>gaç-</i> :	kaçmak, uzaklaşmak, kaybolmak, düşmek, azalmak	<i>kaç-</i> :	hızla koşup bir yere saklanmak
<i>gal-</i> :	kalkmak	<i>kal-</i> :	olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek; ağız. kalkmak.
<i>gap-</i> :	kapmak, havada yakalamak, ısırarak	<i>kap-</i> :	birdenbire yakalayarak, çekerek almak; ısırıp parçalamak
<i>gas-</i> :	buruşturarak dikmek	<i>kas-</i> :	kasları gergin duruma getirmek; daraltmak
<i>gat-</i> :	katmak, karmak	<i>kat-</i> :	bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak
<i>gay-</i> :	deve için gebe kalmak	<i>kay-</i> :	düz, ıslak, donmuş veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek kolayca yer değiştirmek; ağız. deve gebe kalmak, döl tutmak
<i>gaz-</i> :	kazmak	<i>kaz-</i> :	herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak
<i>gıp-</i> :	göz kırmak, hayvan için kulağını yatırmak	<i>kıp-</i> :	göz kapaklarını çabucak açıp kapamak, kırmak
<i>gır-</i> :	I. hepsini öldürmek; II. rendelemek, yontmak, kesmek, kırmak, yok etmek, kırmak	<i>kır-</i> :	sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak; mec. yok etmek
<i>gıs-</i> :	iki şeyin arasına alıp sıkıca bastırmak, boğmak, sıkmak	<i>kıs-</i> :	sesi azaltmak, alçaltmak; ezmek, büzmek, daraltmak
<i>gıy-</i> :	bedenin bir yerini kesmek, yaralamak, kumaş kesmek	<i>kıy-</i> :	çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak
<i>gız-</i> :	sıcaklığı artmak	<i>kız-</i> :	ısıtılan veya ısınan bir nesnenin sıcaklığı çok artmak
<i>gon-</i> :	konmak, dinlenmek için durmak, göçenler için yeni yurt tutmak	<i>kon-</i> :	kuş, kelebek, uçak, toz vb. bir yere inmek
<i>gop-</i> :	yüzü dökülüp kopmak, kırılmak, sökülme	<i>kop-</i> :	herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

<i>goş-</i> : katmak, eklemek	<i>koş-</i> : adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek; birlikte iş görmesi için bir şeyi başka birinin yanına katmak, arkadaş olarak vermek
<i>goy-</i> : koymak, bırakmak, ayırmak, kurmak, getirmek, sunmak	<i>koy-</i> : bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek
<i>gur-</i> : bina dikmek, meydana getirmek, kurmak, düzenlemek	<i>kur-</i> : bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek, monte etmek
<i>gus-</i> : kusmak	<i>kus-</i> : midesinin içindekilerini ağız yolu ile dışarı atmak
<i>m~b-</i>	
<i>Trkm.</i> Anlam	<i>TT</i> Anlam
<i>mün-</i> : binmek	<i>bin-</i> : yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak
<i>-ñ~-n</i>	
<i>Trkm.</i> Anlam	<i>TT</i> Anlam
<i>diñ-</i> : sesi kesilmek, bitmek	<i>din-</i> : sona ermek, bitmek, durmak
<i>doñ-</i> : donmak	<i>don-</i> : sıvı, soğğun etkisiyle katı duruma gelmek, buz tutmak; çok üşümek
<i>siñ-</i> : sinmek, midede yemek öğütülmek; sıvı bir şey için içine sinmek	<i>sin-</i> : kendini göstermemek için büzülmek, saklanmak, pusmak; hiç çıkmayacak veya güç çıkacak biçimde işlemek, nüfuz etmek
<i>yeñ-</i> : yenmek	<i>yen-</i> : savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek
<i>t~d-</i>	
<i>Trkm.</i> Anlam	<i>TT</i> Anlam
<i>tik-</i> : dikmek	<i>dik-</i> : biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak
<i>-ş~-z</i>	
<i>Trkm.</i> Anlam	<i>TT</i> Anlam
<i>çöş-</i> : çözmek	<i>çöz-</i> : düğümlü, bağlı veya sarılı bir şeyi açmak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

-y~-v			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>söy-:</i>	sevmek	<i>sev-:</i>	sevgi ve bağlılık duymak

Bazı ses değişiklikleriyle standart Türkiye Türkçesinde ünsüz + uzun ünlü + ünsüz yapısına karşılık kullanılan basit fiiller:

ü~ö			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>dä:n-:</i>	sözünden dönmek	<i>dön-:</i>	kendi eksenini üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek

ı~i			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>sı:l-:</i>	silmek	<i>sil-:</i>	bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek; üzerine genellikle bir bez sürterek tozlarını, kirlerini almak veya parlatmak; bir şeyi kazıyarak veya sürterek yok etmek

ç~ş-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>ça:ş-:</i>	dağılmak, her biri bir yana gitmek; kendinden geçmek, şaşırarak	<i>şaş-:</i>	umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgu karşısında şaşkın duruma gelmek

d~t-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>da:ş-:</i>	coşmak	<i>taş-:</i>	sıvı maddeler, içinde buldukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak
<i>da:t-:</i>	tatmak	<i>tat-:</i>	dil yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak

g~k-			
Trkm.	Anlam	TT	Anlam
<i>ga:l</i>	geride kalmak, vazgeçmek, var olmak	<i>kal-:</i>	olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek; oturmak, yaşamak
<i>ga:n-:</i>	kanmak, susuzluğunu gidermek	<i>kan-:</i>	söylenilen sözün, anlatılan konunun doğruluğuna

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

<i>ga:r-</i> : karmak, karıştırmak	<i>kar-</i> : karıştırmak, birbirine katmak
<i>ga:y-</i> : uçmak	<i>kay-</i> : düz, ıslak, donmuş veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek kolayca yer değiştirmek

-ğ~-v

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>sö:g-</i>	sövmek	<i>söv-</i>	Küfretmek

Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan ünsüz + ünlü + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>bök-</i>	atlamak, sıçramak, hoplamak	<i>bök-</i>	dolmak, taşmak; bükmek
<i>buy-</i>	çok üşümek, donmak	<i>buy-</i>	çok üşümek, soğuktan donarak ölmek
<i>cır-</i>	yırtmak; kon. tabanları yağlamak	<i>cır-</i>	yardım istemek, yırtıp parçalamak, özür dilemek, delirmek
<i>çıt-</i>	çatmak, buruşturmak, büzmek	<i>çıt-</i>	Yontmak
<i>çog-</i>	kaynayıp taşmak	<i>çoğ-</i>	yığılmak, toplanmak, kabadayılık göstermek
<i>çok-</i>	gagayla yemek, gagayla tutmak, dişlemek	<i>çok-</i>	köpek havlamak, davar sürüsü bir yere toplanarak yayılmak, geçmek, bulaşmak
<i>çüm-</i>	çömelmek	<i>çöm-</i>	Çömelmek
<i>dam-</i>	damlamak	<i>dam-</i>	damlamak, gelmek, ekmeği yemeğe batırmak, daldırmak
<i>dım-</i>	susmak	<i>dım-</i>	önem vermek
<i>guy-</i>	bir kaptan diğerine aktarmak, metal ya da balçıktan bir şey yapmak	<i>guy-</i>	koymak, saklamak, örtbas etmek
<i>hop-</i>	çökmek, yıkılmak, yutmak	<i>hop-</i>	arkaya, sırta almak
<i>hüñ-</i>	içini derince oymak, kazmak	<i>hün-</i>	Yılmak
<i>sep-</i>	serpmek, dökmek	<i>sep-</i>	serpmek, saçmak, geçmek, bulaşmak
<i>ten-</i>	sıcak yüzünden vücut yanmak, kabarcık oluşmak	<i>ten-</i>	koşmak, düşmek, yenmek, üstün gelmek, yıkılmak, çalmak
<i>tez-</i>	ürküp kaçmak	<i>tez-</i>	bulunduğu yerden ya da sürüden ayrılmış uzaklaşmak;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

<i>tur-:</i>	kalkmak, uyanmak	<i>tur-:</i>	yolunu şaşırarak, koşmak
<i>yaz-:</i>	yaymak	<i>yaz-:</i>	ayağa kalkmak, ayakta durmak
<i>yır-:</i>	yarmak, yırtmak, delmek, ikiye ayırmak	<i>yır-:</i>	yaymak, sermek
<i>yoy-:</i>	zarar vermek, bozmak	<i>yır-:</i>	yırtıp ayırmak
<i>yuv-:</i>	yumak, yıkamak;	<i>yoy-:</i>	I. yorumlamak; II. eski durumunu yitirmek, bozulmak; bozmak, işe yaramaz duruma getirmek
		<i>yu-:</i>	yıkamak

Türkiye Türkçesi ağızlarında ünsüz + uzun ünlü + ünsüz yapısına karşılık kullanılan basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>ça:v-:</i>	ok vs için kendi yolundan çıkıp gitmek, sapmak	<i>çav-:</i>	güneş doğmak, amaçtan şaşmak, yol değiştirmek, koku yayılmak
<i>ça:y-:</i>	bir metalin yüzüne ikinci bir metalin eriyiğini sürmek	<i>çay-:</i>	tırmalamak; kaymak
<i>dö:r-:</i>	kurcalamak, karıştırmak	<i>dör-:</i>	karıştırmak, yaramazlık yapmak, biçmek
<i>du:ş-:</i>	karşılaşmak	<i>duş-:</i>	rastlamak, yakalanmak, yere çakılmak, düşmek
<i>gä:t-:</i>	gedik açmak, delmek, çentik atmak, kenarından koparmak, çentik açmak	<i>get-:</i>	gedik açmak, delmek
<i>sı:n-:</i>	kırılmak	<i>sın-:</i>	parçalamak, bozulmak
<i>so:g-:</i>	süzülüp damlamak, akmak; sürekli ses çıkmak	<i>soğ-:</i>	yenmek, üzme, baskı yapmak
<i>so:r-:</i>	emmek, soğurmak	<i>sor-:</i>	Emmek
<i>ta:y-:</i>	kaymak	<i>tay-:</i>	Kaymak
<i>tä:n-:</i>	kopup düşmek, ipinden kopmak	<i>ten-:</i>	koşmak, düşmek, yenmek, üstün gelmek, yıkılmak, çalmak
<i>tı:r-:</i>	yığmak, derlemek;	<i>der-:</i>	bir araya getirmek, derlemek, toplamak, devşirmek.
<i>ya:z-:</i>	bir şey yerinden çıkmak, çözülme, kırılmak	<i>yaz-:</i>	Ayırmak
<i>yo:n-:</i>	yontmak	<i>yon-:</i>	yontmak, düzeltmek

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

Türkiye Türkçesinde karşılaşılmayan ünsüz + ünlü + ünsüz ve ünsüz + uzun ünlü + ünsüz yapısındaki fiiller şunlardır:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>bos-</i>	yerini yurdunu terk etmek, kaçmak	<i>çig-</i>	Düğümlemek
<i>ço:y-</i>	ısıtmak	<i>döm-</i>	vücuttan şişip çıkmak
<i>guç-</i>	kucaklamak	<i>kem-</i>	miktarını azaltmak, fiyatını düşürmek
<i>köv-</i>	çukur kazmak, bir şeyin altını kazmak	<i>köy-</i>	Yanmak
<i>miç-</i>	nişan almadan ateş etmek; hızla gitmek	<i>paş-</i>	kon. başarıya ulaşmak, sonuca varmak
<i>pız-</i>	el ya da ayakla vurup atmak, fırlatmak	<i>sı:p-</i>	birinin elinden kaçıp kurtulmak
<i>soz-</i>	çekip sündürmek; sündürerek konuşmak	<i>süm-</i>	bir delikten ya da aralıktan geçmek
<i>süy-</i>	südürmek, uzatmak	<i>tes-</i>	geriye çekilmek, geri gitmek
<i>tıp-</i>	kaymak	<i>yaş-</i>	güneş için batmak
<i>yok-</i>	bulaşmak	<i>ziñ-</i>	Fırlatmak

Ünlü + Ünsüz + Ünsüz Yapısındaki Basit Fiiller

Türkmen Türkçesinde bu yapıda 8 basit fiil tespit edilmiştir. Bunlardan üçü aynı şekilde standart Türkiye Türkçesinde kullanılırken üçünün ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. İki fiilin ise kullanımına rastlanmamıştır.

İncelenen fiillerden *üyr-* ve *üys-* fiillerinin uzun *ü* ünlüsünün imlayı etkilemiş olması sonucunda ortaya çıktığı görülmüştür.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>art-</i>	artmak	<i>art-</i>	çoğalmak
<i>ört-</i>	örtmek	<i>ört-</i>	korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak
<i>ürk-</i>	hayvan için korkmak, ürkmek	<i>ürk-</i>	bir şeyden korkup sıçramak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>elt-</i> :	bir şeyi alıp gitmek	<i>elt-</i> :	iletmek, götürmek
<i>üyr-</i> :	ürümek, havlamak	<i>ür-</i> :	havlamak, bağırarak, üfleme
<i>üyš-</i> :	bir yere toplanmak, yığılmak, üşüşmek	<i>üş-</i> :	üşüşmek, toplanmak

Türkiye Türkçesinde karşılaşılmayan ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>Trkm.</i>	Anlam
<i>ers-</i> :	değişmek, başkalaşmak	<i>öyt-</i> :	düşünmek, sanmak, tahmin etmek

Ünsüz + Ünlü + Ünsüz + Ünsüz Yapısındaki Basit Fiiller:

Türkmen Türkçesinde bu yapıda 29 basit fiil tespit edilmiştir. Bunlardan 11 tanesi aynı şekilde, 6'sı bazı ses değişiklikleriyle standart Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. *Ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz* yapısındaki 5 basit fiil de ağızlarda görülürken bu yapıdaki 7 fiilin Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanmamıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>çarp-</i> :	el çırpmak	<i>çarp-</i> :	hızla değmek, vurmak
<i>çırp-</i> :	I: ucundan yukarısını kesmek, II. durulamak; çırpmak	<i>çırp-</i> :	halı, kilim vb. şeyleri hızla ve kesik kesik silkelemek; Bir şeyin ucundan bir parça kesmek; ağız. çamaşır yıkamak
<i>dürt-</i> :	dürtmek, bir şeyin sivri ucunu sokmak	<i>dürt-</i> :	ucu sivri bir şeyle veya elle hafifçe itmek
<i>kert¹⁴-</i> :	kesmek, kertik açmak, ısırarak, kemirmek	<i>kert-</i> :	bir şeyin kenarında kertik açmak, çentmek; ağız. yontmak, çizmek; sertçe sürtünmek
<i>sanç-</i> :	sokmak, dürtmek, tıp. iğne yapmak	<i>sanç-</i> :	saplamak
<i>sark-</i> :	sızıp akmak	<i>sark-</i> :	aşağıya doğru uzamak veya

¹⁴ Bu çalışmada *kert-*, *serp-*, *tart-* gibi aslında türemiş olup günümüzde donmuş şekiller olarak kullanıldığı düşünülen fiiller de basit fiil olarak değerlendirilmiştir.

<i>sars-</i> : sarsılmak, titremek	<i>sars-</i> : uzanmak
<i>serp-</i> : geri çevirmek, geri döndermek; açıp koymak, sermek; serpmek	<i>sars-</i> : birdenbire ve güçle kıvıltatmak, sallamak, oynatmak, titretmek
<i>silk-</i> : silmek	<i>serp-</i> : bir şeyi dağılacak biçimde dökmek, saçmak
<i>tart-</i> : çekmek, kendine çekmek	<i>silk-</i> : üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak, sarsmak
<i>yırt-</i> : yırtmak, kesip yaralamak, çizmek	<i>tart-</i> : bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak; ağız. çekmek
	<i>yırt-</i> : kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri parçalamak

Bazı ses farklılıklarıyla Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit filler:

üy (<ü:~ü

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>düyr-</i> :	dürmek	<i>dür-</i> :	bir şeyi kıvrıp silindir biçiminde kendi üzerine sarmak
<i>tüyt-</i> :	pamuk vs. için ditmek	<i>dit-</i> :	yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak

ğ-~î-

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>galk-</i> :	yukarı kalkmak, yükselmek	<i>kalk-</i> :	gitmek üzere yerinden ayrılmak; yukarı doğru yükselmek
<i>gırk-</i> :	yün kırmak, saç kesmek	<i>kırk-</i> :	bir şeyi uçlarından kesmek; saç, sakal vb.ni kesmek; koyun, keçi vb. hayvanların tüylerini kesmek
<i>gırp-</i> :	gözünü kırpmak, kulağını kısmak	<i>kırp-</i> :	parçalara ayırmak, kesmek, kırmak
<i>gork-</i> :	korkmak	<i>kork-</i> :	korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak

t-~d-

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>tüyt-</i> :	pamuk vs. için ditmek	<i>dit-</i> :	yün, pamuk vb. tellere ayırarak kabartmak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>TT</i>	Anlam
<i>bört-</i>	şişmek	<i>bört-</i>	az pişirmek, haşlamak, kabarmak, şişmek
<i>çirt-</i>	keskin aletle kolayca kesmek, mec.dokunup geçmek	<i>çirt-</i>	bir şeyi ufak parçalara bölmek, doğramak, ovalamak, sürtmek
<i>girt-</i>	deve için asılıp geri çekmek	<i>girt-</i>	değmek
<i>yenç-</i>	vurmak güçlü şekilde, zevkle kırbaçlamak, metal için dövmek	<i>yenç-</i>	sarsmak, silkelemek, tartaklamak, ezmek
<i>yort-</i>	koşup gitmek, hızlı gitmek	<i>yort-</i>	koşmak, sürekli yol yürümek, çalımla yürümek

Türkiye Türkçesinde kullanılmayan ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz yapısındaki basit fiiller:

<i>Trkm.</i>	Anlam	<i>Trkm.</i>	Anlam
<i>cont-</i>	bir şeyin ucunu kesip ayırmak	<i>çürt-</i>	ot, ağaç vs için ucunu yolmak, koparmak
<i>düyt-</i>	çok giydirmek, dayanmak, kılık kıyafet için uzun süre dayanmak	<i>gayt-</i>	dönmek
<i>turp-</i>	kaymak	<i>pürk-</i>	püskürtmek, serpmek, dökmek
<i>yars-</i>	önceki şeklinden başka bir şekle geçmek		

Sonuç

Türkmen Türkçesinde tespit edilen 288 basit fiilin 121'i aynı seslerle; 13'ü kısa ünlü şekilleriyle, 61'i ise bazı ses değişiklikleriyle olmak üzere 195 basit fiil şekli, standart Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Türkmen Türkçesinde kullanılan 57 basit fiil şeklinin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı ve yalnız 36 basit fiilin Türkiye Türkçesinin bilinen söz varlığında yer almadığı tespit edilmiştir. Bu da gösteriyor, ki Türkmen Türkçesinde kullanılan basit fiillerin yaklaşık %88'i Türkiye Türkçesi söz varlığında da kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde bazı ses bilgisel farklarla kullanılan basit fiiller için şunlar söylenebilir:

Türkmen Türkçesinde hâlâ korunan aslı uzunlukların Türkmen Türkçesinde *galmak* "kalkmak" / *ga:lmak* "kalmak, bulunmak", *yazmak*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

“yazmak; yaymak” / *ya:zmaq* “yerinden çıkmak, çözülmek, kırılmak” fiillerinde olduğu gibi anlama etkisinin yanı sıra basit fiil yapılarını da etkilediği görülmektedir. Bu lehçedeki *diy-(~de-)*, *iy-(~ye-)*, *süy-(~sü(-n)-)*, *yuv-(~yu-)*, *üyr-(~ür(-ü)-)*, *üyş-(~üş(-üş)-)*, *düyr-(~dür-)*, *tüyt-(~tüt-)* fiillerine bakıldığında Türkmen Türkçesindeki uzun ünlü varlığının Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki fiillerin şeklen farklı olmasının bir nedeni olduğu anlaşılabilmektedir.

Türkmen Türkçesinde *e~i* değişikliği *gey-* ve *eñ-* fiillerinde, *ä:~ö* değişikliği *dä:n-* fiilinde, *iy (<i:~e)* değişikliği *diy-* fiilinde görülmektedir. Ayrıca dudak ünsüzlerinin etkisiyle *sov-* fiilinde *o~a*, *söy-* (<*seb-*) fiilinde *ö~e* değişikliği görülmektedir.

Türkmen Türkçesinde kullanılan *çız-*, *dın-*, *sı:l-* fiillerine karşılık Türkiye Türkçesinde *ı~i* değişikliği görülen *çiz-*, *din-* ve *sil-* fiilleri kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesinde kalın sıradan ünlülü fiillerde ön ses *ğ-* yerine Türkiye Türkçesinde *ğ-* kullanımı, basit fiillerde yirmi altı örnekle en çok görülen ses değişimidir: *gaç~kaç-*, *gıp~kıp-*, *gork~kork-* vb.

Yine bu lehçedeki ilk seste *d-* bulunduran altı basit fiilin Türkiye Türkçesinde eski *t-*’li şekillerinin kullanıldığı görülmektedir: *dañ~tak-*, *da:ş~taş-*, *da:t~tat-* vb.

Bu sıralamayı *eñ~in-*, *diñ~din-* gibi beş örnekte görülen *-ñ~n* değişikliği takip etmektedir. Türkmen Türkçesi, yazı dilinde nazal n sesini kullanan tek Oğuz lehçesidir.

Türkmen Türkçesinde sözcük başı *b-*’li olan basit fiillerin Türkiye Türkçesinde *v-*’li kullanıldığını gösteren *bar~var-* ve *ber~ver-* fiilleri tespit edilmiştir. Bu ses özelliğinin Oğuz grubunda yalnız Türkmen Türkçesinde olduğu ve bu özelliğin Türkmen Türkçesini Oğuz grubu dışındaki lehçelere yaklaştırdığı yukarıda ifade edilmişti. Yine Oğuz grubu lehçelerinde kullanılan *ol-* basit fiilin Türkiye Türkçesinde diğer lehçelerdeki gibi *bol-* olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkmen Türkçesinin komşu olduğu Kuzey ve Doğu lehçelerinden etkilendiğini göstermektedir.

Bu lehçedeki ön seste bulunan *b-*’ye karşılık Türkiye Türkçesinde *p-* sesinin kullanıldığı *biş~piş-* ve *bus~pus-* fiillerinde görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde sözcük başı *b-* sesine karşılık Türkmen Türkçesinde *m-* sesinin kullanıldığını gösteren tek basit fiil tespit edilmiştir: *mün~bin-*.

Yukarıda belirtilen *bar-*, *ber-* *biş-* *bus-* ve *mün-* fiillerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinin Türkiye Türkçesine göre Eski Türkçe şekilleri daha fazla koruduğu söylenebilir.

Türkiye Türkçesinde ön seste *ş-* bulunduran iki fiilin Türkmen Türkçesinde *ç-* sesiyle başladığı görülmüştür: *ça:ş~şaş-*, *çiş~şiş-*.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkmen Türkçesinde eski *t*'li şekil olan *tik-* “dikiş dikmek” fiili yerine Türkiye Türkçesinde *dik-* fiilinin kullanıldığı görülmektedir. “Bina dikmek, bir şeyi dik vaziyete getirmek” anlamındaki *dik-* fiili ise Türkiye Türkçesindeki gibidir.

Türkiye Türkçesinde son seste *-v* bulunduran *söv-* fiili, Türkmen Türkçesinde *söğ-* şeklinde *-ğ* sesiyle bitmektedir. Yine Türkiye Türkçesindeki son sesi *-v* olan *sev-* fiilinin karşılığı Türkmen Türkçesinde *söy-* fiilidir.

Türkmen Türkçesinde son seste *-ş* bulunduran *çöş-* fiiline karşılık Türkiye Türkçesinde *z-*'li *çöz-* fiili kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde ön seste *v* türemesi görülen *vur-* fiili, Türkmen Türkçesinde *ur-* şeklindedir.

Türkmen Türkçesindeki basit fiiller, anlamları bakımından ele alındığında ilgi çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle, hareket fiilleri ile duyu-his fiillerinin neredeyse tamamının her iki lehçede de aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Sayısal verilerle ifade edilecek olursa tespit edilen 288 basit fiilin yalnız 33 tanesi anlam değişmesine uğramıştır. Bunların üçü ise Türkiye Türkçesi ağızlarında aynen kullanılmaktadır. 25 fiil ise her iki lehçede temel anlamları bakımından değişiklik göstermiştir.

Basit fiillerin terkindeki seslerin Türkmen Türkçesinde anlam farkı yarattığını gösteren fiiller vardır. Özellikle, Türkmen Türkçesindeki anlam ayırt edici uzun ünlülerin bulunduğu fiillerin standart Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının *-ga:l-* fiili dışında farklı olduğu görülmektedir. Bu uzun ünlülü fiillerin anlamının Türkiye Türkçesi ağızlarındaki karşılıklarının anlamıyla eşleştiği görülmektedir: *yay*≡*yay-* “sermek”, *ya:y*≡*ağz. yay-* “yayık yaymak”, *yaz*≡*yaz-* “yazı yazmak”, *yaz*≡*ağz. yaz-* “yaymak”, *ya:z*≡*ağz. yaz-* “ayırarak, koparmak”. Bir de Türkmen Türkçesinde kısa ve uzun ünlülü şekli olan *gay*/*ga:y* fiillerinin anlam karşılıkları dikkat çekicidir. Türkiye Türkçesinde *kay-* fiiline karşılık olarak düşünülebilecek bu fiilin her iki şeklinin anlamı da *kay-* fiiliyle eş değer değildir. Sadece kısa ünlülü *gay-* fiiline “deve için gebe kalmak” anlamıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanmıştır. Türkmen Türkçesinde “uçmak” anlamındaki *ga:y-* fiilinin eş değeri ise tespit edilememiştir.

Türkmen Türkçesinde kısa ve uzun ünlülü şekli kullanılan *gal-* ve *ga:l-* fiillerinin durumu daha farklıdır. Kısa ünlülü *gal-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *kalk-* fiilidir; “geride kalmak, var olmak” anlamındaki uzun ünlülü *ga:l-* fiilinin karşılığı *kal-* fiilidir. Türkmen Türkçesinde ayrıca “yukarı kalkmak, yükselmek” anlamındaki *galk-* fiili de mevcuttur; ancak, bu fiilin ilk anlamı “nesnelere için yükselmek” iken *gal-* fiilinin ilk anlamı “insanlar için kalkmak”tır. Bu da önemiz gibi görünen bir ses değişikliğinin anlama olan etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkmen Türkçesinde *gal-* ve *galk-* fiiline benzer *sep-* ve *serp-* fiillerinde de aynı şekilde anlam farklılığı olduğu görülmektedir. Bu lehçede *sep-* fiilinin anlamı “serpmek” iken, *serp-* fiilinin anlamı “geri çevirmek, geri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

döndermek; açıp koymak, sermek; serpmek” şeklindedir. Yani, Türkiye Türkçesindeki anlam karşılığı, fiilin yan anlamlardan biri olarak görülmektedir. *sep-* fiili ise Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı seslerle ve aynı anlamda kullanılmaktadır.

Yine ses değişimlerinin anlama olan etkisinin görüldüğü iki fiil, *tik-* ve *dik-* fiilleridir. Türkiye Türkçesinde eş sesli fiil olarak değerlendirilen *dik-* fiiline karşılık Türkmen Türkçesinde “dik şekilde koymak, inşa etmek” anlamındaki *dik-* fiili ile “dikiş dikmek” anlamındaki *tik-* fiili kullanılmaktadır. Hem eski hem yeni şekil farklı anlamları ifade etmek için kullanılmaktadır.

Türkmen Türkçesindeki karşılığı Türkiye Türkçesinde aynı fiilin edilgen şekli olan *sars-* “sarsılmak, titremek” fiili de yine yalancı eş değerlik özelliği gösteren fiillerdendir. Bu fiil Türkmen Türkçesinde oluş fiili iken Türkiye Türkçesinde kılış fiilidir.

Türkmen Türkçesindeki basit fiiller, anlam bakımından Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla kıyaslanırken fiillerin tamamen başka anlama geçmesi, anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi¹⁵ hususları ile değerlendirilmiştir. Karşılaştırılan basit fiillerde anlam iyileşmesi ve kötüleşmesi tespit edilememiştir. Aynı ya da farklı şekillerde her iki lehçede kullanılan basit fiiller, birbirlerine göre gösterdikleri anlam farklılaşması, genişlemesi ve daralmasına göre aşağıdaki tabloda sıralanmıştır. Burada ayrıca temel anlamları farklı olan fiiller ve standart Türkiye Türkçesindeki karşılığı tamamen başka anlamda iken Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı anlamda kullanılan fiiller de sıralanmıştır. Tabloda anlam farklılığı gösteren basit fiillerin tamamına göre yüzdelik değeri de belirtilmiştir.

İki lehçedeki basit fiiller anlam açısından karşılaştırıldığında 81 basit fiilin anlamında değişiklik olduğu tespit edilmiştir. Türkmen Türkçesindeki basit fiillerin %11,4’ü tamamen farklı anlamla Türkiye Türkçesinde kullanılırken, %8,6’lık kısmının temel anlamının Türkiye Türkçesindeki karşılığındaki temel anlamla örtüşmediği görülmüştür. Bu fiillerden Türkmen Türkçesinde anlam genişlemesi görülen fiillerin bütün fiillere oranı %3,8 iken Türkiye Türkçesinde bu lehçeye göre anlam genişlemesi görülen fiillerin oranı %3,4’tür. Anlam daralması tespit edilen fiil sayısının Türkmen Türkçesindeki basit fiillere oranı her iki lehçede de %2,4’tür.

Anlam	Trkm.	TT	Trkm.	TT	Trkm.	TT
Anlamları tamamen farklı olan fiiller: %11,4	a:r-	ar-*	bök-	bök-*	ça:y-	çay-*
	çıt-	çıt-*	çog-	çoğ-*	dän-	dön-

¹⁵Doğan Aksan, *Anlambilim –Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi-*, Engin Yay., 4. Bs., Ankara 2006, s. 133-136.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

	dım-	dım-*	ga:y-	kay-	gal-	kal-
	girt-	girt-*	hop-	hop-*	hüñ-	hün-*
	ı:k-	ık-*	ır-	ır-*	ıs-	ıs-*
	i:r-	ir-*	oñ-	on-	or-	or-*
	öñ-	ön-*	öt-	öt-	sal-	sal-
	sap-	sap-	sar-	sar-	sark-	sark-
	sog-	soğ-*	sus-	sus-	tap-	tap-
	ten-	ten-*	toz-	toz-	üñ-	ün-*
	üz-	üz-	ya:y-	yay-	yap-	yap-
Temel anlamları farklı olan basit fiiller: %8,6	ag-	ağ-	bit-	bit-	ça:ş-	şaş-
	çak-	çak-	çal-	çal-	çap-	çap-
	çat-	çat-	döv-	döv-	duy-	duy-
	ez-	ez-	ga:l-	kal-	galk-	kalk-
	gas-	kas-	gıs-	kıs-	goş-	koş-
	i:l-	il-	say-	say-	serp-	serp-
	siñ-	sin-	sov-	sav-	tart-	tart-
	uy-	uy-	yor-	yor-		
Türkmen Türkçesindeki anlamı, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki anlamıyla aynı olan basit fiiller: %2,4	bit-	bit-	i:l-	il-	tap-	tap-
	tart-	tart-	toz-	toz-	üz-	üz-
	ya:y-	yay-				
Türkmen Türkçesinde anlam genişlemesi görülen basit fiiller: %3,8	çap-	çap-	çırp-	çırp-	dak-	tak-
	diñ-	din-	gıy-	kıy-	gur-	kur-
	sanç-	sanç-	sek-	sek-	yak-	yak-
	yar-	yar-	yırt-	yırt-		
Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi görülen basit fiiller: %3,4	ag-	ağ-	goş-	koş-	döv-	döv-
	gız-	kız-	duy-	duy-	göç-	göç-
	cır-	cır-*	çak-	çak-	çal-	çal-
	dog-	doğ-				
Türkmen	çarp-	çarp-	ürk-	ürk-		

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Türkçesinde anlam daralması görülen basit fiiller: %0,6							
Türkiye Türkçesinde anlam daralması görülen basit fiiller: %0,6	girk-	kirk-	gon-	kon-			

*: Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen basit fiiller.

Basit Fiiller Dizini

Türkmen Türkçesinde kullanılan ve Türkiye Türkçesi ile ses ve anlam açısından karşılaştırılması yapılan bu basit fiillerin listesi aşağıda verilmiştir. Uzun ünlüler de bu listede ünlü değeriyle gösterilmiştir:

Ünlü + ünsüz:

aç-	a:g-	ak-	al-	añ-	a:r-	as-	a:ş-	at-
a:z-	ä:t-	ä:v-	eg-	ek-	em-	eñ-	ep-	et-
ez-	ı:k-	ıñ-	ır-	ıs-	iç-	i:l-	i:n-	i:r-
i:ş-	i:t-	iy-	oñ-	op-	or-	os-	ov-	o:y-
oz-	öç-	öl-	ö:n-	öp-	ö:r-	ös-	öt-	öv-
öy-	uç-	ur-	ut-	uy-	üñ-	üt-	üz-	

Ünsüz + ünlü + ünsüz:

bak-	bar-	bas-	bat-	ber-	bez-	biç-	bil-	biş-
bit-	bog-	bol-	bos-	boz-	bök-	bö:l-	bur-	bus-
buy-	bük-	büz-	cır-	coş-	çak-	çal-	çap-	çaş-
çat-	ça:v-	ça:y-	çek-	çık-	çıt-	çız-	çig-	çiş-
çit-	çog-	çok-	ço:y-	çoz-	çök-	çöş-	çöz-	çüm-
dak-	dam-	dañ-	da:ş-	dat-	dä:n-	deg-	dep-	deş-
dık-	dım-	dın-	dik-	dil-	diñ-	diy-	dog-	dol-
doñ-	doy-	dök-	döm-	dön-	dör-	döv-	döz-	dur-
du:ş-	duy-	düş-	düv-	düz-	gaç-	gal-	ga:l-	ga:n-
gap-	ga:r-	gas-	gat-	gay-	ga:y-	gaz-	gä:t-	geç-
gel-	ger-	gey-	gez-	gıp-	gır-	gıs-	gıy-	gız-
gır-	git-	gon-	gop-	goş-	goy-	göç-	göm-	gör-
guç-	gur-	gus-	guy-	gül-	hop-	hün-	kak-	kem-
kes-	kıl-	kov-	köv-	köy-	mıç-	mün-	paş-	pız-
saç-	sag-	sal-	sap-	sar-	sat-	say-	seç-	sek-
sep-	ser-	sıg-	sık-	sı:l-	sı:n-	sıp-	sır-	sız-
siñ-	sog-	so:k-	sol-	so:r-	sov-	soy-	soz-	sög-
sök-	sön-	söy-	sus-	süm-	sür-	süs-	süy-	süz-
tap-	tay-	tä:n-	ten-	tes-	tez-	tıp-	tik-	ti:r-
toz-	tur-	tut-	yag-	yak-	yan-	yap-	yar-	yaş-
yat-	yay-	ya:y-	yaz-	ya:z-	yeñ-	yet-	yıg-	yık-
yir-	yit-	yok-	yol-	yo:n-	yor-	yo:y-	yum-	yuv-
yüz-	ziñ-							

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

Ünlü + ünsüz + ünsüz

art-	elt-	ers-	ört-	öyt-	ürk-	üyr-	üyş-
------	------	------	------	------	------	------	------

Ünsüz + ünlü + ünsüz + ünsüz

bört-	cont-	çarp-	çırp-	çirt-	çürt-	dürt-	düyr-	düyt-
galk-	gayt-	gırk-	gırp-	girt-	gork-	güyl-	kert-	pürk-
sanç-	sark-	sars-	serp-	silk-	tart-	tırp-	tüyt-	yars-
yenç-	yirt-	yort-						

KISALTMALAR

ağz. : Türkiye Türkçesi ağızları.
 Trkm. : Türkmen Türkçesi
 TT : Türkiye Türkçesi.

KAYNAKÇA

- AKSAN Doğan, *Anlambilim –Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi-*, Engin Yay., 4. Bs., Ankara 2006.
- CLAUSON Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thiteenth-Century Turkish*, Oxford at the Clarendon Press, London 1972.
- HAMZAYEV M. vd., *Türkmen Diliniñ Sözlügi*, T.I.A. Dil Bilim İnstitutu, Aşkabat 1962.
- İLKER Ayşe, “Türkmen Türkçesinde Köken Olarak Kendini Gizleyen Kelimeler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Bahar-2001.
- KARA Mehmet, “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel sorunlar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 4/4, Summer-2009.
- KARA Mehmet, *Türkmen Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/4 Fall 2010*

TÄÇMİRADOV T., Çarıyev M., *Türkmen Edebi Diliniñ Orfoepiyası ve Gısgaça Orfoepik Sözlük*, İlim Neşiryatı, Aşkabat 1967.

TEKİN Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yay., Ankara 1995.

Türk Dil Kurumu, <http://tdktrim.gov.tr/bts/>, (ET: 10.05.2010).

UĞURLU Mustafa, “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”, *Bilig*, S. 24, Bahar-2004.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*